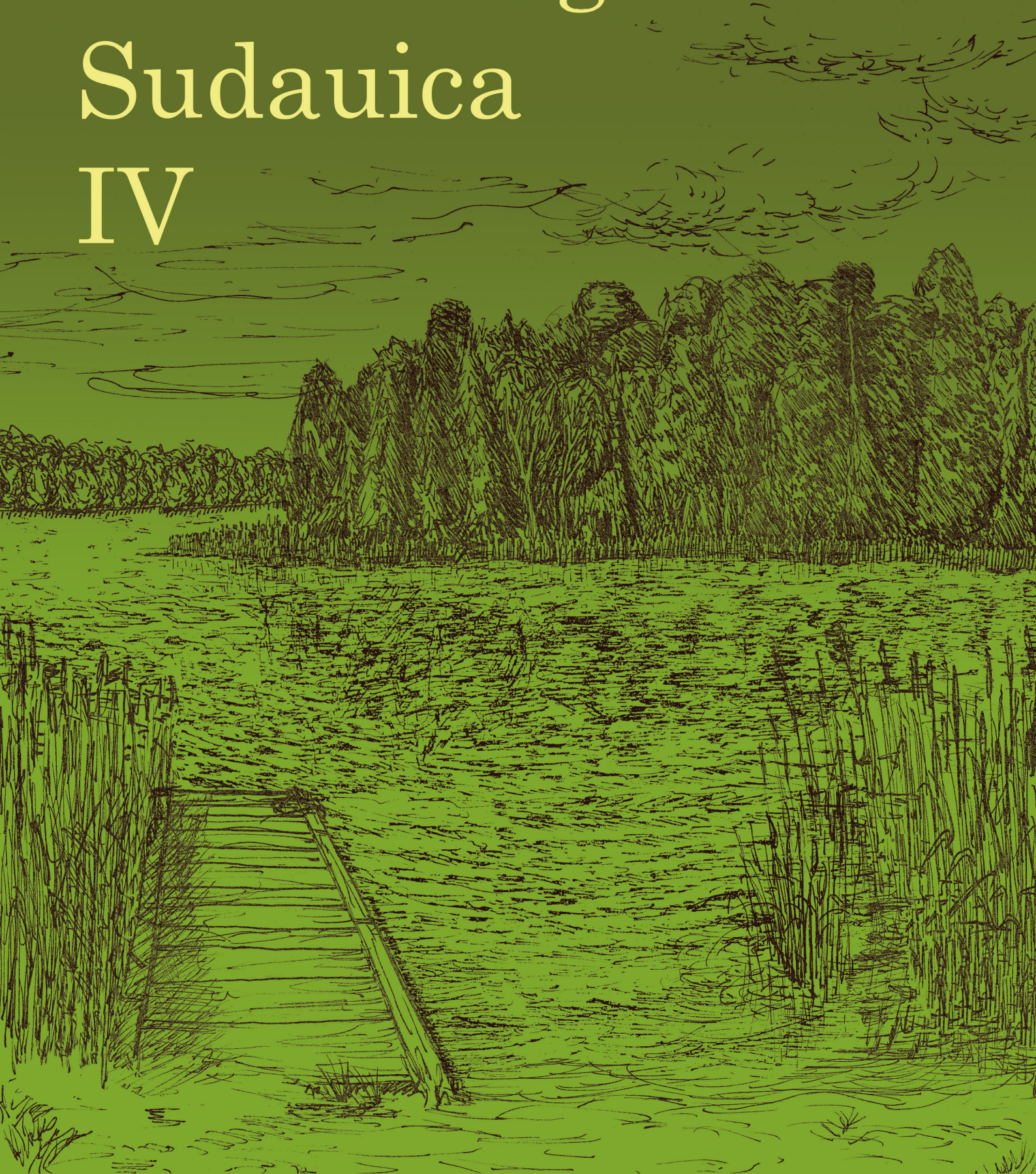

Studia Archaeologica Sudaunica IV

**STUDIA
ARCHAEOLOGICA
SUDAUICA**

Tom IV

Muzeum Okręgowe w Suwałkach
Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

**STUDIA
ARCHAEOLOGICA
SUDAUICA**

Tom IV

Warszawa 2024

Studia Archaeologica Sudauica, vol. IV

Collegium redakcyjne

Jerzy Brzozowski, Anna Juga-Szymańska, Jerzy Siemaszko, Paweł Szymański

Redakcja tomu

Anna Juga-Szymańska, Paweł Szymański

Współpraca redakcyjna

Rasa Banytė-Rowell, Krzysztof Burek, Stephen Rowell, Andra Simniškytė

Opracowane graficzne tomu

Paweł Szymański, Michał Szymański, Tomasz Szmit

Tłumaczenia

Sabina Siemaszko, Kinga Brzezińska, Anna Juga-Szymańska

Skład i łamanie

Tomasz Szmit

Projekt okładki

Paweł Szymański

Na okładce wykorzystano grafikę autorstwa Michała Szymańskiego przedstawiającą wyspę Sacin na jeziorze Rajgrodzkim

Zdjęcie prof. Mariana Pokropka pochodzi ze zbiorów prywatnych, fot. K. Snarski

ISBN MOS 978-83-61494-35-5

ISBN WA UW 978-83-66210-47-9

ISSN 2544-9982

© Muzeum Okręgowe w Suwałkach,
ul. T. Kościuszki 81, PL 16400, Suwałki

© Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego,
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, PL 00-927 Warszawa

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski

Druk i oprawa

Drukarnia Biały Kruk Milewscy sp.j.
Tygrysia 50, Sobolewo
15-509 Białystok
tel. 85 74 04 704, 85 868 40 60
e-mail: drukarnia@bialykruc.com

Spis treści

Od Redakcji	9
STUDIA I MATERIAŁY	
Sylwia DOMARADZKA	
Osadnictwo subneolityczne tzw. nurtu kontynentalnego w rejonie Pojezierza Suwalskiego oraz Ełckiego	17
Subneolithic settlements of the so-called continental trend in Suwałki and Ełk Lake Districts	
Anna BUCHOLC	
Osada z okresu wpływów rzymskich i średniowiecza w Tworkach Skrodzkich nad jeziorem Rajgrodzkim	41
A settlement from the Roman Period and Middle Ages in Tworki Skrodzkie on Lake Rajgrodzkie	
Andra SIMNIŠKYTĖ, Rūta KARALIŪTĖ, Linas KVIZIKEVIČIUS	
The settlement site in Mikniškiai (South-West Lithuania). New materials for the studies of the Trans-Nemunas Region settlement in the Roman Iron Age	223
Osada w Mikniškiai (południowo-zachodnia Litwa). Nowe materiały do studiów nad osadnictwem na Litwie Zaniemeńskiej w okresie wpływów rzymskich	
Iwona LEWOC, Paweł SZYMAŃSKI	
Nietypowa zapinka z wczesnego okresu wpływów rzymskich z Puszczy Boreckiej	261
An untypical fibula from the Early Roman Period discovered in the Borecka Forest	

Wojciech NOWAKOWSKI

- Skutki wydarzeń w afrykańskim amfiteatrze, czyli moneta cesarza Gordiana z Płociczna** 269

The aftermath of the events in the African amphitheater, or the coin of Emperor Gordian from Płociczno

Marcin ENGEL, Cezary SOBCZAK, Piotr IWANICKI

- Nowe materiały do badań Jaćwieży. Weryfikacyjne badania archiwalnego stanowiska w dawnym Plöwken, Kreis Treuburg – obecnie Judziki, pow. olecki** 277

New materials for the study of Yatvingia. Verification research of the archival site in the former Plöwken, Kreis Treuburg – currently Judziki, Olecko district

ODKRYCIA I KOMUNIKATY

Lech PAWLATA

- Ślady metalurgii brązu w Horodniance nad Biebrzą** 299

Traces of bronze metallurgy in Horodnianka on the Biebrza River

Jakub PAWLAK

- Na pograniczu. Uwagi do fragmentów ceramiki ze stanowiska Dreństwo 4** 305

At the Borderland. Comments on pottery fragments from Dreństwo, site 4

Vital SIDAROVICH, Iwona LEWOC

- Znaleziska sesterców Eliusza i Kommodusa z Puszczy Boreckiej** 313

Sestertii of Aelius and Commodus from the Borecka Forest

Iwona LEWOC

- „Kolekcja” zabytków z Puszczy Boreckiej** 319

“Collection” of artefacts from the Borecka Forest

Z HISTORII ARCHEOLOGII

Danuta JASKANIS

- Było nas dwoje archeologów osiadłych na stałe w Białymstoku. Rozmyślania nad zepsutym laptopem** 331

We were the two archaeologists who settled in Białystok

Krzysztof SNARSKI

- Jaką marszrutę przygotował nam Pan na dziś? Etnograficzne badania terenowe z profesorem Marianem Pokropkiem na Suwalszczyźnie** 365

“What route have you prepared for us today?” Ethnographic field research with Professor Marian Pokropek in the Suwalki region

RECENZJE I OMÓWIENIA

Joanna KALAGA

- Recenzja:** Grażyna Iwanowska, Cezary Sobczak, Marcin Engel,
„Grodzisko w Jeglińcu. Jaćwieskie centrum osadnicze w świetle badań
archeologicznych i przyrodniczych”, Państwowe Muzeum Archeologiczne,
Warszawa 2022 r. 373

KRONIKA NAUKOWA

Anna BITNER-WRÓBLEWSKA, Wojciech WRÓBLEWSKI

- Ćwierć wieku Seminarium Bałtyjskiego** 383
25 years of the Baltic Seminar

Anna Bitner WRÓBLEWSKA, Jerzy BRZozowski,

Renata MASKOWICZ-SIKOROWSKA, Jerzy SIEMASZKO

- Międzynarodowa konferencja „50 lat minęło.
Co dalej z kulturą sudowską?”. 5–8 października 2023 roku, Suwałki** 395
International conference “50th Anniversary.
What is the Future of the Sudovian culture?” 5–8 October 2023, Suwałki

Monika RADZIKOWSKA

- „Reakcja”, czyli Augustowski Festiwal Pasji do Nauki** 409
“Reaction”, or Augustów Festival of Passion for Science

Maciej KARCZEWSKI

- Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska. Biografia i dziedzictwo** 417
Multidisciplinary Yatvingian Expedition. Biography and Legacy

Przynależność administracyjna miejscowości wymienionych w tomie 427

Wykaz skrótów 433

Od Redakcji

Prezentujemy Państwu kolejny – IV tom wydawnictwa *Studia Archaeologica Sudaucica*. Jest to pierwszy tom po pandemii i, niestety, kolejny w czasie trwania wojny w Ukrainie. Poprzedni, choć sygnowany 2021 rokiem, ukazał się, gdy wojna dopiero wybuchła. Obecny zostaje wydany w czasie, gdy trwa ona już od ponad 1000 dni! Śmierć w owym czasie pochłonęła setki tysięcy niewinnych ofiar. Cześć ich pamięci! Należy mieć nadzieję, że to szaleństwo strony rosyjskiej, sprzymierzonej obecnie z jednym z najstraszliwszych reżimów w historii, będące dla niej hańbą, zakończy się jak najszybciej.

Tom poświęcamy zmarłemu w 2023 roku profesorowi Marianowi Pokropkowi, znakomitemu polskiemu etnografowi, w badaniach którego ziemie pojaćwieskie stanowiły jeden z priorytetów. Profesor Marian Pokropek, mimo że nie był archeologiem, wniósł duży wkład w działania Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, kierując jej częścią etnograficzną. Przez wiele lat był też znakomitym współpracownikiem Muzeum Okręgowego w Suwałkach. Więcej o Profesorze i wspólnych działaniach mówi tekst Krzysztofa Snarskiego.

Niniejszy numer jest zdominowany przez publikacje materiałów osadowych. W dziale *Studia i Materiały* zaprezentowana została długo pozostająca wielką niewiadomą osada w Tworkach Skrodkich. Opracowanie powstało w ramach pracy magisterskiej Anny Bucholc, która włożyła w nie wiele żmudnej pracy. Z powodu utraty części materiałów zabytkowych i dokumentacji monografia ta jest obciążona wieloma znakami zapytania, ale Autorka wykazała się dużą determinacją w odtworzeniu danych pozyskanych podczas wykopalisk w latach 80-tych XX wieku. Można było tego uniknąć, gdyby w swoim czasie we właściwy sposób zabezpieczono materiały zabytkowe i dokumentację, a przede wszystkim opublikowano je niezwłocznie po badaniach. Niestety tak się nie stało.

Kolejna prezentowana w tomie osada jest położona już na terenie Litwy Zaniemeńskiej (artykuł trojga Autorów – Andry Simniškytė, Rūty Karaliūtė i Linasa Kvizikevičiausa). Teren ten nie był nigdy badany na dużą skalę, a sytuacja kulturowa w okresie wpływów rzymskich jest dalece niejednoznaczna. Publikowanie nowopozyskanych materiałów pozwoli więc nieco rozjaśnić obraz kulturowy tych ziem.

Pozostałe materiały zaprezentowane w tym dziale wcale nie są mniej ciekawe. Zacząć należy od omówienia zabytków subneolitycznych z Suwalszczyzny. Zostały one zaprezentowane przez Sylwią Domaradzką syntetycznie w sposób, który nie jest typowy dla ośrodka

warszawskiego. Jest to zatem *novum* nie tylko jeśli chodzi o prezentację wybranych materiałów, ale też o zupełnie odmienny sposób opracowania.

W dziale tym znajdą również Państwo szczegółowe przyjrzenie się jednemu z nietypowych znalezisk z Puszczy Boreckiej. Autorzy Iwona Lewoc i Paweł Szymański postarali się wyjaśnić jego charakter i pochodzenie. Znajdą tu również Państwo artykuł Wojciecha Nowakowskiego, który rozprawia się z *fakenews* `em sprzed wielu dziesięcioleci, w logiczny sposób pokazując, że pogoń za sensacją archeologiczną i publikacja niesprawdzonych tez prowadzi do nieporozumień.

Dział *Studia i Materiały* kończy publikacja stanowiska w Judzikach (dawniej administracyjnie przynależnego do miejscowości Plówken). Marcin Engel, Cezary Sobczak i Piotr Iwanicki analizują zarówno dawne, jak i nowe znaleziska z okresu wczesnego średniowiecza z części Mazur przebadanej bardzo słabo przez archeologów niemieckich, która ujawnia niezwykle ciekawe zabytki.

Dział *Odkrycia i Komunikaty* rozpoczyna tekst Lecha Pawlaty o niedawnych bardzo interesujących znaleziskach w Horodniance na Podlasiu.

Nowe badania publikuje też Jakub Pawlak, który wraca do już znanego wcześniej stanowiska w Dreństwie, by pokazać go w świetle najnowszych odkryć podwodnych, a zatem nasze pismo wkracza w dziedzinę archeologii podwodnej.

Teksty Vitala Sidarovicha i Iwony Lewoc przybliżają natomiast nowe odkrycia w Puszczy Boreckiej. Numizmatyczne opracowanie sesterców imperatora Kommodusa i mało znanego cezara Eliusza stało się przyczynkiem do rozważań nad napływem i deponowaniem monet w kulturze sudowskiej. Iwona Lewoc w swym tekście o zabytkach z Puszczy Boreckiej prezentuje natomiast ciekawe znaleziska, które nigdy nie pojawiłyby się w obiegu naukowym, gdyby nie działalność popularyzacyjna archeologów.

W dziale *Z historii Archeologii* znajdą Państwo wspomnienia Pani Danuty Jaskanis z okresu, gdy właściwie tworzyła od podstaw Dział Archeologii muzeum w Białymstoku, oraz tekst Krzysztofa Snarskiego o zmarłym w 2023 roku profesorze Marianie Pokropku.

W dziale *Recenzje i Omówienia* przedstawiamy długo oczekiwaną monografię średniowiecznego grodziska w Jeglińcu, omówioną przez Joannę Kalagę. Opracowaniu temu, jak wskazuje autorka recenzji, czas posłużył, bo wzbogaciło się ono o nowoczesne metody analityczne.

Dział *Kronika* rozpoczyna jubileuszowy tekst Anny Bitner-Wróblewskiej i Wojciecha Wróblewskiego, gospodarzy Seminarium Bałtyjskiego powstały z okazji 25-lecia wieku tej inicjatywy, powołanej przez Jerzego Okulicza-Kozaryna.

W drugim artykule Anna Bitner-Wróblewska, Jerzy Brzozowski, Renata Maskowicz-Sikorowska i Jerzy Siemaszko przedstawili ważną konferencję poświęconą 50-leciu wprowadzenia do obiegu naukowego przez Mariana Kaczyńskiego pojęcia *kultura sudowska*. Było to syntetyczne podsumowanie dotychczasowej wiedzy, ale też postawienie wielu pytań badawczych na przyszłość. Sama konferencja miała miejsce w Suwałkach w październiku 2023 roku.

Znajdą tu Państwo również przedstawienie przez Monikę Radzikowską oddolnej, ale bardzo twórczej, inicjatywy fundacji Terra Desolata, która zorganizowała w Augustowie piknik naukowy przyciągając do tego pięknego miasta nie tylko przedstawicieli wielu instytucji naukowych, ale i rzesze zwykłych ludzi.

Dział, a zarazem tom, kończy tekst Macieja Karczewskiego dotyczący dwóch konferencji poświęconych dorobkowi Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej – fenomenu, który zrzeszał specjalistów różnych dziedzin i stał się jednym z podwalin utworzenia w Białymstoku tak ważnej instytucji, jaką było Białostockie Towarzystwo Naukowe (wydawca Rocznika Białostockiego). Obie konferencje wzmiankowane przez Autora miały miejsce w 2021 i 2022 roku.

Pozostajemy zatem przy koncepcji prezentacji tekstów zarówno zasłużonych archeologów, jak i młodych dopiero rozpoczynających swe badania adeptów tej sztuki.

Z życzeniami przyjemnej lektury

Redakcja SAS

Marian Pokropek (1932-2023)

Iwona LEWOC

Fundacja Terra Desolata

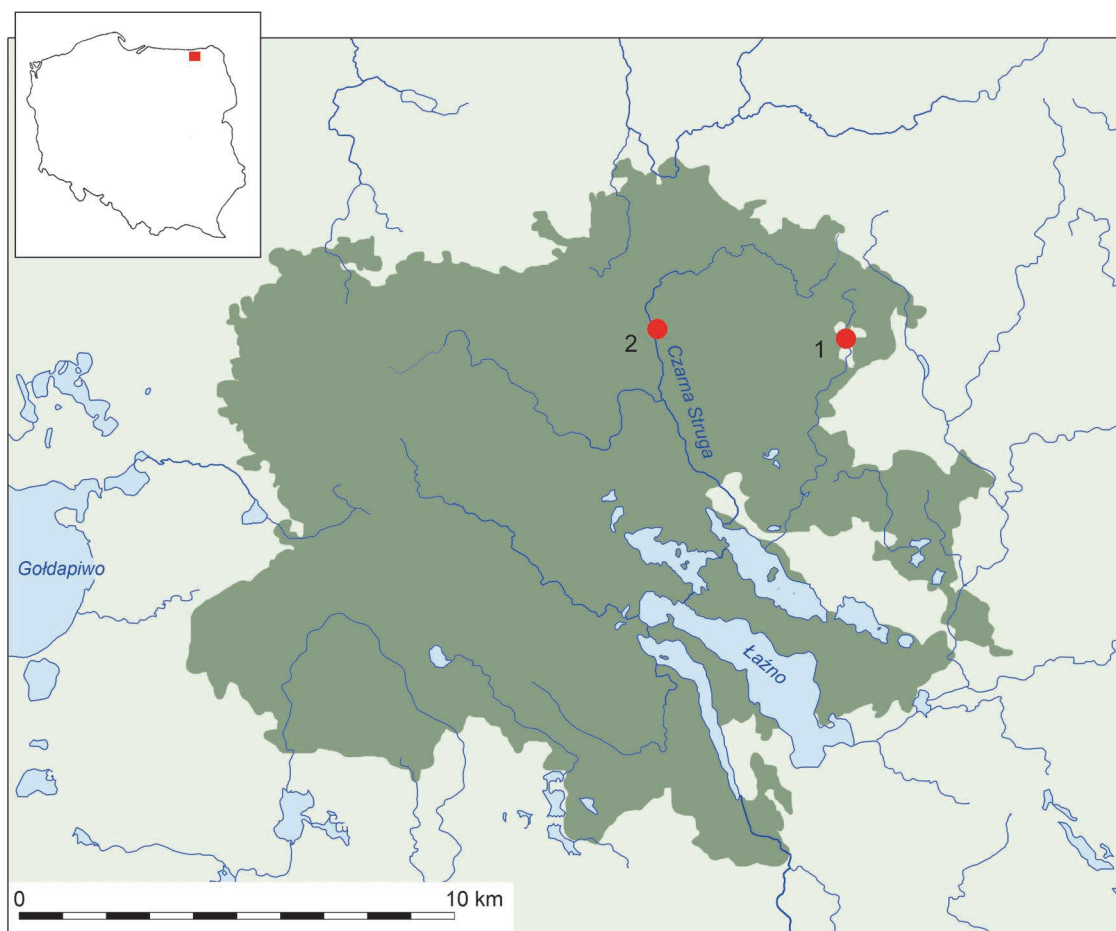
„Kolekcja” zabytków z Puszczy Boreckiej

Możliwie kompleksowe i wielopłaszczyznowe rozpoznanie przeszłego dziedzictwa Puszczy Boreckiej¹ (Mapa 1) stanowi zadanie realizowane przez Fundację Terra Desolata we współpracy z Wydziałem Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego². Zarówno historia badań archeologicznych prowadzonych w tym rejonie [por. P. IWANICKI 2007], jak również proces kolonizacji (który przyczynił się do obecnego kształtu i zasięgu Puszczy) tych ziem już po podboju krzyżackim [G. BIAŁUŃSKI 1996; 2002; 2019; J. POWIERSKI 1976], zostały niejednokrotnie – i skrupulatnie – zaprezentowane w szeregu artykułów i książek³. Zatem rezygnacja z kolejnego omówienia stanu badań wydaje się uprawniona.

Prace terenowe – obejmujące głównie badania powierzchniowe i wykopaliskowe – wzbudzają duże zainteresowanie wśród pasjonatów lokalnej historii. Wymiernym skutkiem chęci poznania odległej przeszłości Mazur Wschodnich jest wysoka frekwencja na spotkaniach popularnonaukowych organizowanych w regionie, podczas których prezentowane są wyniki najnowszych odkryć w połączeniu z szerszym kontekstem historyczno-archeologicznym⁴.

Innym, dość niespodziewanym, efektem licznych rozmów z miłośnikami przeszłości są, pojawiające się co jakiś czas, informacje o przypadkowych odkryciach zabytków (w tym archeologicznych), zapewne przy użyciu wykrywaczy metali, dokonywanych na terenie Puszczy lub w jej bezpośredniej okolicy. Można jedynie przypuszczać, że we wszystkich

-
- 1 Przedmiotowy kompleks leśny znajduje się w północnej części Pojezierza Ełckiego, woj. warmińsko-mazurskie.
 - 2 Prace prowadzone są w ramach projektu pn. *Rozpoznanie, opracowanie i upowszechnienie wiedzy o zamierzczym dziedzictwie Puszczy Boreckiej* finansowanego ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu „Nauka dla Społeczeństwa II”, nr umowy: NdS-II/SN/0317/2024/01, czas realizacji: lata 2024–2027.
 - 3 Bardziej szczegółowo ten aspekt zostanie poruszony w przygotowywanym do druku artykule *Z poszukiwań w Puszczy Boreckiej: nowa osada nad Czarną Strugą*, który ukaże się w materiałach z konferencji *50 lat minęło. Co dalej z kulturą sudowską? Materiały z konferencji, 5–8.10.2023* [por. I. LEWOC, P. SZYMAŃSKI, A. GRZĘDZIŁSKA w druku – tam zamieszczona zostanie wcześniejsza literatura].
 - 4 Na każdym z dotychczas przeprowadzonych wykładów pojawiło się średnio ponad 50 osób! Jest to wynik przewyższający początkowe założenia.

Mapa 1. Puszcza Borecka. 1. miejscowość Wierzbianki; 2. cmentarzysko kurhanowe w Czerwonym Dworze, st. XXI. Opr. P. Szymański

dotychczasowych przypadkach, w pamięci odkrywców zatarły się już informacje o dokładnych lokalizacjach oraz szczegółowych okolicznościach znalezienia omawianych przedmiotów. Jest to – rzecz jasna – nieodwracalna utrata cennych danych. Z drugiej jednak strony wprowadzanie do obiegu naukowego tego rodzaju znalezisk również może przyczynić się do wzrostu wiedzy o przeszłości. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku niezamierzonych odkryć na terenie województwa kujawsko-pomorskiego [por. J. GACKOWSKI et alii 2022]. Oczywiście nie można bezpośrednio porównywać skali wspomnianych odkryć datowanych na epokę brązu. Ten przykład ma na celu uwypuklenie właściwego – w mojej ocenie – scenariusza postępowania, który zakłada *nie tyle powstrzymanie amatorskich poszukiwań, ile rejestrowanie i dokumentowanie odkrywanych znalezisk, a także ich przejmowanie na rzecz prawnego właściciela, czyli Skarbu Państwa* [por. J. GACKOWSKI et alii 2022, 7]. Takie działania zostały podjęte również w przypadku omawianej „kolekcji”⁵ zabytków z Puszczy Boreckiej.

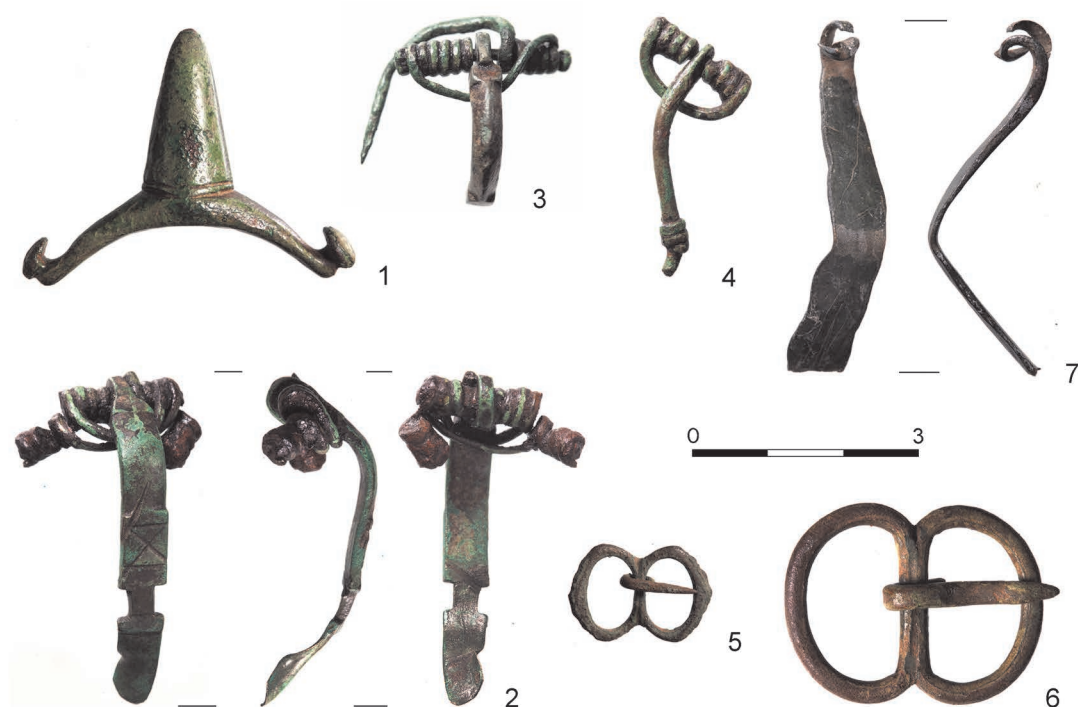
5 Termin kolekcja w słowniku PWN definiowany jest jako „zbiór przedmiotów jednego rodzaju, gromadzonych przez kogoś ze względu na ich wartość artystyczną, naukową lub historyczną” [https://sjp.pwn.pl/slowniki/kolekcja.html, dostęp dn. 26.08.2024]. Prezentowany zestaw zabytków nie spełnia tej definicji, dlatego w tytule użyto cudzysłowu.

Katalog

1. Brązowa ostroga (Ryc. 1:1, 2:1), wykonana ze stopu miedzi, ramiona symetryczne, zakończone guzowatymi zaczepami, kabłąk słabo wysklepiony, długi, masywny, pełen bodziec, nasada bodźca szersza niż ramiona, kształt bodźca stożkowaty, zaokrąglony na końcu, styk bodźca z kabłąkiem podkreślony został dwiema poziomymi liniami.
Wymiary: długość (rozstaw ramion): 4,4 cm, wysokość całkowita: 3,3 cm, szerokość nasady bodźca: 1,2 cm, długość bodźca: 2,2 cm.
Określenie typologiczne: E6 wg typologii J. Ginalskiego⁶.
Datowanie: B_{2b}–C_{1a}.
Lokalizacja⁷: Puszcza Borecka.
2. Zapinka z podwiniętą nóżką (Ryc. 1:2, 2:2), dwudzielna, ze stopu miedzi, brak igły i pochewki, nóżka taśmowata, uszkodzona, zniekształcona. Cięciwa podwójna. Sprężyna zniekształcona, pięcizwojowa (?) osadzona na żelaznej osi, umieszczonej w otworu na okrągłej płytce na główce. Przedłużona została w „martwe” odcinki, połączone z dodatkową cięciwą, umiejscowioną równolegle do pierwszej. Na końcach sprężyny znajdowały się pierwotnie niewielkie guzki (?). Kabłąk w przekroju półkulisty, wygięty, zniekształcony. W dolnej części czworoboczna metopa ornamentowana równoległymi i skośnymi (w kształcie X) liniami rytymi. Między nóżką, a kabłąkiem znajduje się przewężenie, wokół którego prawdopodobnie pierwotnie owinięte było zakończenie nóżki.
Wymiary: długość zachowana: 4,4 cm, pierwotna (rekonstruowana) długość sprężyny: ok. 3 cm, szerokość kabłąka: 0,6 cm.
Określenie typologiczne: gr. VI wg typologii O. Almgrena.
Datowanie: młodszy okres wpływów rzymskich.
Lokalizacja: okolice m. Wierzbianki, gm. Kowale Oleckie, pow. olecki.
3. Fragment zapinki dwudzielnej kuszowatej (Ryc. 1:3, 2:3), wykonanej ze stopu miedzi, zachowana sprężyna, zniekształcona igła, zniekształcona cięciwa i fasetowany, półkoliście wygięty, daszkowato ukształtowany kabłąk.
Wymiary: długość zachowana: 2,3 cm, długość sprężyny: 2,5 cm, szerokość kabłąka: 0,4 cm.
Określenie typologiczne: gr. VI, typ 161/162 wg typologii O. Almgrena.
Datowanie: młodszy okres wpływów rzymskich.
Lokalizacja: wschodnia część Puszczy Boreckiej.
4. Fragment zapinki z podwiniętą nóżką (Ryc. 1:4, 2:4) wykonanej ze stopu miedzi, zachowana sprężyna, cięciwa, okrągły w przekroju, słabo wysklepiony kabłąk, zachowany fragment nóżki – trójzwojowe owinięcie nóżki wokół kabłąka.
Wymiary: długość zachowana: 3,2 cm, długość sprężyny: 1,6 cm.

6 Serdecznie dziękuję dr. hab. Bartoszowi Kontnemu, prof. UW, za konsultacje i pomoc w określeniu typologicznym zabytku.

7 Żadne ze znalezisk nie ma znanej punktowej lokalizacji. W katalogu umieszczono takie dane, jakie udało się uzyskać. Według informacji ustnej niektóre przedmioty mogły zostać znalezione nawet kilkanaście lat temu. Niezidentyfikowane przez znalazcę (znalazców?) czekały na „ponowne odkrycie”.

Rycina 1. „Kolekcja” zabytków pochodzących z Puszczy Boreckiej. Fot. M. Bogacki

Określenie typologiczne: gr. VI, typ 161/162 wg typologii O. Almgrena.

Datowanie: młodszy okres wpływów rzymskich.

Lokalizacja: wschodnia część Puszczy Boreckiej.

5. Niewielka sprzączka o biowalnej ramce (Ryc. 1:5, 2:5), wykonana ze stopu miedzi, z zachowanym kolcem, przeciwległe krawędzie sprzączki lekko pogrubione, delikatnie karbowane, ramka sprzączki łezkowata w przekroju.

Wymiary: długość: 1,9 cm.

Określenie typologiczne: brak.

Datowanie: XIV–XVII w.

Lokalizacja: okolice m. Wierzbianki, gm. Kowale Oleckie, pow. olecki.

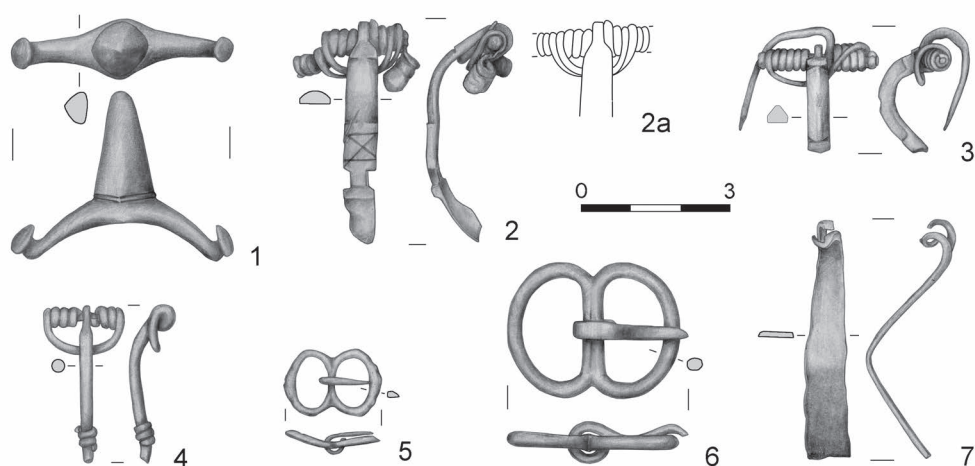
6. Niewielka sprzączka o biowalnej ramce (Ryc. 1:6, 2:6), wykonana ze stopu miedzi, z zachowanym kolcem, ramka sprzączki okrągła w przekroju.

Wymiary: długość: 3,4 cm.

Datowanie: XIV–XVII w.

Lokalizacja: wschodnia część Puszczy Boreckiej.

7. Fragment przedmiotu wykonanego ze stopu miedzi (Ryc. 1:7, 2:7), taśmowaty, kolanowato wygięty, krawędzie lekko pofalowane, na powierzchni widoczne ślady obrabowywania, jeden koniec zakończony równo, rozszerzony, drugi zwężony, rozdzielony, obie końcówki kółeczka zawinięte.

Rycina 2. „Kolekcja” zabytków pochodzących z Puszczy Boreckiej. 1, 3–7 – brąz; 2 – brąz i żelazo.
Rys. A. Grzędzielska

Wymiary: długość: 4,7 cm, największa szerokość: 0,9 cm.

Datowanie: brak danych.

Lokalizacja: okolice m. Wierzbianki, gm. Kowale Oleckie, pow. olecki.

Pierwszym omawianym zabytkiem – o najwcześniejszej chronologii, a jednocześnie z najmniej precyzyjną lokalizacją – jest niewielka, wykonana ze stopu miedzi, ostroga typu E6 wg J. Ginalskiego [1991, 63]. Ostrogi podgrupy E⁸ są najczęściej znajdowanymi egzemplarzami na ziemiach bałtyjskich [B. KONTNY 2019, 140; 2024, 168]. Łączone są głównie z kulturą bogaczewską, w znacznie mniejszej liczbie znane są z terytorium kultury sudowskiej [B. KONTNY 2019, 140; 2024, 168]. Parę ostróg typu E6⁹ znaleziono w kurhanie III na cmentarzysku kultury sudowskiej w Szwajcarii [J. JASKANIS 2013, 28, 200, tabl. IV:1–2]. Ze względu na brak dokładnej lokalizacji znaleziska oraz datowanie przypadające na okres zmian kulturowych mających miejsce na terenie dzisiejszych Wschodnich Mazur [por. I. LEWOC, P. SZYMAŃSKI, A. GRZĘDZIELSKA w druku] na początku młodszego okresu rzymskiego zabytek nie może zostać wiarygodnie przyporządkowany kulturowo. Można jedynie domniemywać, na podstawie znacznie większej liczebności ostróg typu E rejestrowanych w kulturze bogaczewskiej, że ma on związek właśnie z tą jednostką.

Kolejnym zabytkiem znalezionym na terenie Puszczy Boreckiej jest wykonana ze stopu miedzi kuszowata zapinka typu A. 161/162 z podwójną cięciwą (Ryc. 1:2, 2:2). Nie jest to pierwsze znalezisko z terenu Puszczy Boreckiej. Głównie na podstawie materiałów z ziem bałtyjskich został wyróżniony typ Greibau charakteryzujący się podwójną cięciwą oraz podwiniętą nóżką [P. SZYMAŃSKI 2006, 372–374]. W toku dalszych dociekań Paweł Szymański ustalił, że zapinki z podwójną cięciwą pochodzą również z obszarów dzisiejszej Estonii i Finlandii oraz terenów

8 Najbardziej liczne są typy E1, E2 i E5 [B. KONTNY 2024, 168].

9 Por. przypis nr 5 [B. KONTNY, I. LEWOC 2018, 258].

nadcarnomorskich [P. SZYMAŃSKI 2013, 20; 2018, 93]¹⁰. Podwójne cięciwy, w znacznej większości zebranych przez naukowca egzemplarzach miały powtarzalne ułożenie – oddzielone były od siebie kilkoma zwojami sprężyny [por. P. SZYMAŃSKI 2006, ryc. 2:1–3, 3]. Natomiast, w omawianym egzemplarzu z Puszczy Boreckiej obie cięciwy znajdują się bezpośrednio obok siebie. Analogicznie ułożoną cięciwę ma egzemplarz z Finlandii [A. HACKMAN 1905, ryc. 1:8].

Najbardziej zbliżoną analogię do zabytku pochodzącego z Puszczy Boreckiej udało się znaleźć na Lubelszczyźnie. Z okolicy m. Kosmów, pow. hrubieszowski, pochodzi bardzo podobna brązowa zapinka, która obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie [B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA et alii 2021, 69, ryc. 31, tabl. XXX:329]. Niestety, zabytek jest dość mocno uszkodzony, przez co nie można jednoznacznie stwierdzić, czy w w jego konstrukcji zastosowano podwójną cięciwę. Poza tym został znaleziony luźno, bez kontekstu, co powoduje, że nie wnosi on wielu nowych informacji. Natomiast warte uwagi jest miejsce jego znalezienia – położone w Kotlinie Hrubieszowskiej – zasiedlanej w przeszłości przez plemiona gockie¹¹.

Innym przykładem zapinek z podwójną cięciwą są dwa brązowe egzemplarze znalezione w grobie 87, na cmentarzysku w m. Ulów, st. 3 pow. tomaszowski¹². Wspomniane zabytki mają trójkątnie rozszerzone nóżki i uznawane są przez badaczkę tego stanowiska za pochodne od typu A.181 [B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2008, 71–73, ryc. 3:1–2]. W obu przytoczonych przypadkach cięciwy są umieszczone bezpośrednio obok siebie. Obecność podwójnej cięciwy jest spotykana wśród znalezisk z terenów kultury czerniachowskiej i Sîntana-de-Mureș [B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2008, 73]. W zapinkach tzw. „typu wojskowego” (*φιδύλι τοῦ πολεμικοῦ τύπου*) z terenu kultury czerniachowskiej podwójna cięciwa jest wskazana jako cecha drugorzędna [O. V. PETRAUSKAS 2010, ryc. 1].

Zapinki A.161/162 z podwójną cięciwą znajdowane były również na terenie kultury moszczyńskiej [A. M. VORONCOV 2013, ryc. 8:8]. Jest to jednak kierunek, który wymaga dalszych analiz wykraczających poza ramy niniejszego artykułu.

Krótki przegląd różnych obszarów występowania zapinek z podwójną cięciwą pokazuje, że to rozwiązanie było wykorzystywane w różnych typach tej kategorii zabytków. Widoczna jest jednak pewna tendencja dot. umiejscowienia względem siebie cięciw. W materiałach

10 Autor zwrócił także uwagę na występowanie zapinek z podwójną cięciwą na Bornholmie, Gotlandii i Olandii, jednak – ze względu na różnice konstrukcyjne i rozbieżności w chronologii – nie uznał ich za bezpośrednie analogie [P. SZYMAŃSKI 2006, 374]. Warto dodać, że jedna z zapinek z wysoką pochewką ujęta w typologii Oscara Almgrena – typowa dla Skandynawii – również posiada dwie cięciwy, oddzielone od siebie kilkoma zwojami sprężyny [O. ALMGREN 1923, tabl. IX:208].

11 Z ziem bałtyjskich znane są inne kategorie zabytków świadczące o kontaktach ludności zamieszkującej południowo-wschodnie pobrzeża Bałtyku z Gotami zasiedlającymi w starożytności dzisiejszą Lubelszczyznę i część obszarów Ukrainy. Takim przykładem jest tzw. *Blechfibel*, czyli wykonana z brązowej blachy zapinka z (w przybliżeniu) trapezoidalną nóżką i półokrągłą główką z grobu 57 w Netcie [A. BITNER-WRÓBLEWSKA 2007, 22, tabl. XXX:12], zaliczana do grupy B według A. Kokowskiego [1996, 155, ryc. 16]. Wspomniany egzemplarz analogie znajduje na terenie kultury czerniachowskiej oraz Sîntana-de-Mureș [A. KOKOWSKI 1996, ryc. 16; A. BITNER-WRÓBLEWSKA 2007, 53].

12 Chciałabym bardzo serdecznie podziękować dr hab. Barbarze Niezabitowskiej-Wiśniewskiej, prof. UMCS, za wskazanie tego odkrycia, szereg cennych wskazówek dot. zapinek (różnych konstrukcji) o podwójnej cięciwie, pomoc w dotarciu do odpowiedniej literatury oraz na zwrócenie uwagi na zapinki „typu wojskowego” występujące w kulturze czerniachowskiej.

z północy cięciwy częściej są rozdzielone kilkoma zwojami sprężyny, natomiast zabytki z terenów położonych na południowym-wschodzie oba łuki sprężyny mają umiejscowione bezpośrednio obok siebie. Jest to jednak bardzo wstępna obserwacja wymagająca dalszych analiz. Liczba cięciw ma również znaczenie chronologiczne. W zapinkach pochodzących z początku młodszego okresu wpływów rzymskich nie stosowano takiego rozwiązania¹³.

Kolejnymi zabytkami, które omówione zostaną wspólnie, są fragmenty dwóch zapinek kuszowatych VI grupy wg Oscara Almgrena [1923]. Wydaje się, że można łączyć je z typem 161/162 [O. ALMGREN 1923, 77–78, tabl. VII]. Ze względu na niekompletność oraz brak cech pozwalających zawęzić chronologię¹⁴ można je datować ogólnie na młodszy okres wpływów rzymskich.

Wyraźnie młodsze są dwie brązowe biowalne sprzączki. Niewielkie rozmiary sugerują używanie do stosunkowo cienkich rzemieni, np. elementów obuwia. Podobne sprzączki znajdują się m.in. na drewnianej patynce przechowywanej w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku datowanej na XIV–XV ww. [B. CEYNOWA, E. TRAWICKA 2016, 78].

W typologii klamerek znajdujących na terenie Anglii zaprezentowany został szereg biowalnych egzemplarzy. Mimo, że prezentują one dużą różnorodność wielkości i zdobień, to ich chronologia zamyka się w dość szerokich ramach – XIV–XVII ww. [R. WHITEHEAD 1996, 50–56]. Analogiczną do mniejszej ze sprzączek odkryto podczas wykopalisk prowadzonych w latach 2015–2016 na zamku Biskupów Chełmińskich w Lubawie [B. KACZYŃSKI et alii 2018, ryc. 7]. Budowę obiektu rozpoczęto na początku XIV wieku [B. KACZYŃSKI et alii 2018, 344].

Na podstawie skromnego wyboru analogii można jednak zakładać, że dwie biowalne sprzączki wchodzące w skład niewielkiej „kolekcji” zabytków pochodzących z terenu Puszczy Boreckiej łączyć należy już z nowożytnym rozdziałem jej kolonizacji.

Ostatnim omawianym przedmiotem jest niewielka taśma brązowa z różnorodnie ukształtowanymi końcami. Jeden z nich jest prosty, drugi natomiast zwężony, rozdwojony oraz półkuliście zawinięty. Ponadto, przedmiot jest prawie w połowie długości zgięty mniej więcej pod kątem prostym. Wymienione cechy nasuwają skojarzenie z fragmentem jednodzielną zapinki. Do tego obrazu nie pasuje jednak element, który miałby być kabłąkiem. Wygląda on inaczej niż kabłąki znanych zapinek jednodzielných. Ze względu na to, że nie udało się znaleźć bezpośrednich analogii do omawianego przedmiotu, na tym etapie nie da się określić ani jego funkcji, ani chronologii.

Mimo że prezentowane w niniejszym krótkim artykule zabytki nie dostarczają pełnego pakietu danych (głównie w zakresie kontekstu znalezienia oraz dokładnej lokalizacji), wydają się być cennym uzupełnieniem wiedzy na temat przeszłości Puszczy Boreckiej. Nieprzypadkowy jest również moment ich pozyskania – wydarzyło się to po tym jak, obok badań naukowych, w Puszczy Boreckiej rozpoczęły się działania edukacyjne mające na celu popularyzację wiedzy o przeszłości. Można zatem zaryzykować stwierdzenie, że jest to pewnego rodzaju papierek lakmusowy potwierdzający zasadność i potrzebę prowadzenia działań edukacyjnych traktowanych jako obowiązkowy element badań naukowych, a nie niezobowiązujący do nich dodatek¹⁵.

13 Za tę informację dziękuję dr. hab. Pawłowi Szymańskiemu, prof. UW.

14 Obie zapinki miały półkuliście ukształtowane kabłąki oraz nie posiadały metop [P. SZYMAŃSKI 2009, 468].

15 <https://terradesolata.pl/aktualnosci/podsumowanie-wakacyjnych-dzialan-edukacyjnych-a-takze-o-popularyzacji-slow-kilka/> (dostęp 19.09.2024)

Bibliografia:

ALMGREN O.

- 1923 *Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Mannus-Bibliothek 23, Leipzig.

BIAŁUŃSKI G.

- 1996 *W sprawie lasów i leśnictwa w południowo-wschodnich Mazurach od XIV do początku XVIII wieku*, "Komunikaty Warmińsko-Mazurskie" 3, 433–448.
- 2002 *Kolonizacja wielkiej Puszczy (do roku 1568) – starostwa piskie, etckie, straduńskie, zelkowskie i węgorzowskie (węgorzewskie)*, Olsztyn.
- 2019 *Zarys dziejów osadnictwa na Mazurach*, "Echa Przeszłości" XX/1, 335–348.

BITNER-WRÓBLEWSKA A.

- 2007 *Netta. A Balt Cemetery in Northeastern Poland*, MAB VII, Warszawa.

CEYNOWA B., TRAWICKA E.

- 2016 *Każdy krok zostawia ślad. Obuwie historyczne ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Gdańsku*, Katalog wystawy / *Every step leaves a trace. Historic footwear from the collection of Archaeological Museum in Gdańsk*. Catalogue, Gdańsk.

GACKOWSKI J. ET ALII (GACKOWSKI J., GAWIŃSKI S., SOSNOWSKI M., DĄBROWSKI H. P.) (RED.)

- 2022 *Pradziejowe cymelia województwa kujawsko-pomorskiego. Skarby ludności kultury łużyckiej z Brudzyńia, Cierplic i Elgiszewa*, „Prace Archeologiczne nr 11”, Toruń.

GINALSKI J.

- 1991 *Ostrogi kabłąkowate kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*, „Przegląd Archeologiczny” 38, 53–84.

HACKMAN A.

- 1905 *Die ältere Eisenzeit in Finnland, I: Die Funde aus den fünf ersten Jahrhunderten n. Chr.* Atlas, Helsingfors.

IWANICKI, P.

- 2007 *Wschodnia strefa kultury bogaczewskiej w świetle materiałów archeologicznych. Zarys problematyki*, [w:] *Kultura bogaczewska ...*, 139–166.

JASKANIS J.

- 2013 *Szwajcaria. Cmentarzysko bałtyjskie kultury sudowskiej w północno-wschodniej Polsce*, Warszawa.

KACZYŃSKI B. ET ALII (KACZYŃSKI B., MACKIEWICZ, A., ZDUŃSKA I.)

- 2018 *Badania archeologiczne Zamku Biskupów Chełmińskich w Lubawie w latach 2015–2016*, [w:] S. WADYL et alii (red.) *Materiały do Archeologii Warmii i Mazur 2*, Warszawa-Białystok-Olsztyn, 343–358.

KOKOWSKI A.

- 1996 *O tak zwanych blaszanych fibulach z półokrągłą płytką na główce i rombowałą nóżką*, [w:] A. Kokowski (red.), *Studia Gothica I. In memoriam Ryszard Wołagiewicz*, Lublin, 153–184.

KONTNY B.

- 2019 *Archeologia wojny: Ze studiów nad uzbrojeniem barbarzyńskiej Europy okresów wpływów rzymskich i wędrówek ludów*, Oświęcim.
- 2024 *The Archaeology of war. Studies on Weapons of Barbaricum Europe in the Roman and Migration Period*, Turnhout.

KONTNY B., LEWOC I.

2018 *Pierwsza ostroga zdobiona polami emalii z ziem polskich, albo o radości płynącej z bycia archeologiem*, [w:] B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA et alii (red.), *Studia Barbarica: Profesorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę urodzin*, Lublin, 332–353.

LEWOC I., SZYMAŃSKI P., GRZĘDZIŁSKA A.

w druku *Z poszukiwań w Puszczy Boreckiej: nowa osada nad Czarną Strugą*, [w:] A. BITNER-WRÓBLEWSKA (red.), *50 lat minęło. Co dalej z kulturą sudowską? Materiały z konferencji, 5–8.10.2023*, Sem Bałt VI, Suwałki.

NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B.

2008 *Kompleks osadniczy w Ulowie, powiat tomaszowski – wstępne podsumowanie sześcioletnich badań wykopaliskowych*, „Archeologia Polski Środkowowschodniej” X, 67–93.

NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. ET ALII (NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B., HYRCHAŁA A., BARTECKI B.)

2021 *Odkryte. Odzyskane. Ocalone. Kolekcja zabytków z młodszego okresu przedrzymskiego, okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów ze zbiorów Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie / Unearthed. Recovered. Saved. A collection of late pre-Roman, Roman and Migration period artefacts from the Rev. Stanisław Staszic Museum in Hrubieszów*, Hrubieszów.

PETRAUSKAS O. V. (ПЕТРАУСКАС О.В.)

2010 *Фібули «воїнського типу» черняхівської культури (за матеріалами пам'яток України)*, „Археологія і давня історія України” 36, 191–207.

POWIERSKI J.

1976 *Z najnowszych badań nad rolą środowiska geograficznego w dziejach północno-wschodnich ziem Polski w średniowieczu*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie” 1, 93–120.

SZYMAŃSKI P.

2006 *Dwie zapinki z dawnego Rothebude i z Czerwonego Dworu. Kontakty tzw. skupienia gołdapskiego kultury sudowskiej*, [w:] W. NOWAKOWSKI, A. SZELA (red.), *Pogranicze trzech światów. Kontakty kultur przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych*, Światowit P XIV, Warszawa, 369–380.

2009 *Grób 1 z Nowej Boćwinki. Kilka uwag i dygresji na temat niektórych cech późnorzymskich zapinek bałtyjskich*, [w:] Bałtowie i ich sąsiedzi..., 463–478.

2013 *Z badań nad chronologią i zróżnicowaniem kulturowym społeczności Mazur w późnej starożytności i u progu wczesnego średniowiecza*, Światowit B: Barbaricum 9, Warszawa.

2018 *Chronologia gołdapskiej grupy kulturowej w okresie wędrówek ludów*, Światowit P XX, Warszawa.

VORONCOV A. M. (ВОРОНЦОВ, А. М.)

2013 *Культурно-хронологические горизонты памятников II–V веков на территории Окско-Донского водораздела*, Тула.

WHITEHEAD R.

1996 *Buckless 1250–1800*, Witham.

“Collection” of artefacts from the Borecka Forest

The article describes a small collection of archaeological artefacts that were most likely found in the Borecka Forest. The items were handed over to archaeologists as a result of, among other things, educational activities carried out in the region. Despite the lack of detailed information on the exact location and circumstances of how the finds were discovered, they are valuable and add to the knowledge on

the past of the region, proving that promotion of archaeology among the local community is legitimate. The "collection" of artefacts includes:

1. a bronze spur of E6 type according to J. Ginalski [1991] dated to phases B_{2b}–C_{1a}, 2nd century AD. Such specimens are known mainly from the territory of the Bogaczewo culture. The find from Borecka Forest comes from the period of cultural transformation in Eastern Masuria, so it would not be reasonable to affiliate it with any of the cultures inhabiting the area at the time.
2. a bronze crossbow fibula, group VI according to O. Almgren [1923] with double chord. Brooches with this type of construction are typical of the Dollkeim-Kovrovo culture from the territory of the present-day Estonia and Finland, as well as from the Black Sea area [cf. P. SZYMAŃSKI 2006]. The closest analogy to the find from Borecka Forest comes from the Lublin region [B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA et alii 2021, 69, Fig. 31, Pl. XXX:329]. Artefacts with double chord are also found in the territories of Chernyakhov, Sîntana-de-Mureş and Moshchino cultures [B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2008, 73]. The general dating of the fibula from Borecka Forest is the later Roman Period, 3rd–4th centuries AD.
- 3-4. two incomplete brooches of 161/162 type according to O. Almgren. Due to their fragmentary state of preservation and lack of chronologically sensitive features, their general dating is the later Roman Period, 3rd–4th centuries AD.
- 5–6. two small bi-oval buckles, most likely intended for shoes, with general dating to 14th–15th centuries. [B. CEYNOWA, E. TRAWICKA 2016, 78].
7. a bronze band of unknown purpose and chronology.

Przynależność administracyjna miejscowości wymienionych w tomie

Polska

Augustów, gm i pow. *loco*, woj. podlaskie
Bachanowo, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Bargłów Dworny, gm. Bargłów Kościelny, pow. Augustów, woj. podlaskie
Becejły, gm. Szypliszki, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Biezuń, gm. *loco*, pow. Żuromin, woj. mazowieckie
Bilwinowo, gm. Szypliszki, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Biskupin, gm. Gąsawa, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie
Boćwinka, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Alt Bodschingken,
Kr. Goldap, Ostpreussen)
Bogaczewo-Kula, gm. i pow. Giżycko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Kulla-Brücke/Bogatzewen, Kr. Lötzen, Ostpreussen)
Borki, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Brwinów, gm. *loco*, pow. Pruszków, woj. mazowieckie
Czarna Hańcza, gm. Giby, pow. Sejny, woj. warmińsko-mazurskie
Czarna Wieś, gm. Czarna Białostocka, pow. Białystok, woj. podlaskie
Czerwone Bagno, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Czerwony Dwór, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Rothebude, Kr. Goldap, Ostpreussen)
Czubin, gm. Brwinów, pow. Pruszków, woj. mazowieckie
Degucie, gm. Dubeninki, pow. Goldap, woj. warmińsko-mazurskie
Dowiaciszki (lit. Dievetišké), gm. Puńsk, pow. Sejny, woj. podlaskie
Dręstwo – patrz Dreństwo
Dreństwo (wcześniej Dręstwo), gm. Bargłów Kościelny, pow. Augustów, woj. podlaskie
Drohiczyn, gm. *loco*, pow. Siemiatycze, woj. podlaskie
Dybowo, gm. Świętajno, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Garbaś, gm. Filipów, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Giby, gm. *loco*, pow. Sejny, woj. podlaskie
Główka, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Grądy-Woniecko, gm. Rutki, pow. Zambrów, woj. podlaskie
Grodzisko, gm. Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Grunajki, gm. Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Gruneyken, Kr. Darkehmen, Ostpreussen)

Horodnianka, gm. Suchowola, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Jałowo, gm. Rutka-Tartak, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Janów Pomorski (emporium handlowe Truso), gm. i pow. Elbląg, woj. warmińsko-mazurskie

Jasionowa Dolina, gm. Janów, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Jegliniec, gm. Szypliszki, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Jemieliste, gm. Filipów, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Jędrzejki, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Judziki, gm. Bargłów Kościelny, pow. Augustów, woj. podlaskie

Judziki, gm. i pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie

Kalniszki, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Kamienna Stara, gm. Dąbrowa Białostocka, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Kazimierówka, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Konikowo (dawn. Rostek), gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Korkliny, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Kosmów, gm. i pow. Hrubieszów, woj. lubelskie

Kośmidry, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Krukówek, gm. Raczek, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Krzemionki Opatowskie (rezerwat archeologiczny), gm. Bodzechów, pow. Ostrowiec, woj. świętokrzyskie

Krzywe, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Krzywółka (część miasta Suwałki), woj. podlaskie

Kuty, gm. Pozezdrze, pow. Węgorzewo, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Kuten, Kr. Angerburg, Ostpreussen)

Laski Wielkie, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Lisy, gm. Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Lyssen, Kr. Angerburg, Ostpreussen)

Lubawa, gm. *loco*, pow. Iława, woj. warmińsko-mazurskie

Łumbie, gm. i pow. Sejny, woj. podlaskie

Magdalenowo, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Małe Raczek, gm. Raczek, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Małyszówka (część miasta Dąbrowa Białostocka), gm. Dąbrowa Białostocka, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Maryjanka (obecnie część wsi Krosna-Wieś), gm. Brwinów, pow. Pruszków, woj. mazowieckie

Mazurowo, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Mieruniszki, gm. Filipów, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Miłuki, gm. i pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Muły, gm. Giby, pow. Sejny, woj. podlaskie

Netta, gm. i pow. Augustów, woj. podlaskie

Niedrzwica, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Niemcowizna, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Nieszki, gm. Bakalarzewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Nowa Boćwinka, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Neu Bodschtwinden, Kr. Goldap, Ostpreussen)

Nowy Wiśnicz, gm. *loco*, pow. Bochnia, woj. małopolskie

Olecko, gm. i pow. *loco*, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Oletzko / Treuburg, Kr. Oletzko /
Treuburg, Ostpreussen)

Osinki, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Osowa, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Otrębusy, gm. Brwinów, pow. Pruszków, woj. mazowieckie

Paprotki Kolonia, gm. Miłki, pow. Giżycko, woj. warmińsko-mazurskie

Pieńczyków, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Pijawne Polskie, gm. Nowinka, pow. Augustów, woj. podlaskie

Plewki, gm. i pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Plöwen, Kr. Treuburg, Ostpreussen)

Płociczno, gm. Bakałarzewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Podliszewo, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Raczki, gm. Raczki, pow. Suwałki, woj. podlaskie
(dawn. Raczki, Kr. Suwałki, Ostpreussen)

Rajgród, gm. *loco*, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Rostoły, gm. Juchnowiec Kościelny, pow. Białystok, woj. podlaskie

Rowele, gm. Rutka-Tartak, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Równina Dolna, gm. Korsze, pow. Kętrzyn, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Unter-Plehn, Kr. Rastenburg, Ostpreussen)

Rybczyzna, gm. Rajgród, pow. Grajewski, woj. podlaskie

Sacin (wyspa na jez. Rajgrodzkim), woj. podlaskie

Sejny, gm. i pow. *loco*, woj. podlaskie

Skarkiszki (lit. Skarkiškiai), gm. Puńsk, pow. Sejny, woj. podlaskie

Skomętno Wielkie, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Skomentnen/Skomanten, Kr. Lyck, Ostpreussen)

Skrodkie (vel Tworki Skrodkie), gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Smolniki, gm. Rutka-Tartak, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Stacze, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Statzen, Kr. Oletzko, Ostpreussen)

Stacze, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Stare Kiełbonki (Ławny Lasek), gm. Piecki, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Alt-Kelbonken, Kr. Sensburg, Ostpreussen)

Straduny, gm. i pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Strękowa Góra (Góra Strękowa), gm. Zawady, pow. Białystok, woj. podlaskie

Surąż, gm. *loco*, pow. Białystok, woj. podlaskie

Sztabin, gm. *loco*, pow. Augustów, woj. podlaskie

Szurpiły, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie (w obrębie Szurpił lokalne nazwy
części wsi – Targowisko, Mosiężysko, Góra Zamkowa, Góra Kościelna)

Szuszalewo, gm. Dąbrowa Białostocka, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Szwajcaria, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Szwałk, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie

Szymany, gm. Wąsosz, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Szypliszki, gm. *loco*, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Śniepie, gm. i pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie
Świętek-Strumiany, gm. Czyżew, pow. Wysokie Mazowieckie, woj. podlaskie
Tałty, gm. i pow. Mikołajki, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Talten, Kr. Sensburg, Ostpreussen)
Turtul (przysiółek wsi Malesowizna), gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Tworki, przysiółek wsi Skrodzkie, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Tykocin, gm. *loco*, pow. Białystok, woj. podlaskie
Ulów, gm. i pow. Tomaszów Lubelski, woj. lubelskie
Warszawa-Zerzeń (osiedle w dzielnicy Wawer)
Wierzbianki, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Wiżajny, gm. *loco*, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Wnory-Wypychy, gm. Kulesze Kościelne, pow. Wysokie Mazowieckie, woj. podlaskie
Wojdy, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Wołownia, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Woźnawieś (dawn. Woźna Wieś), gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Wólka, gm. Bakałarzewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Wyszembork, gm. Mrągowo, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie
Zelwa, gm. Giby, pow. Sejny, woj. podlaskie
Zelwagi, gm. Mikołajki, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Selbongen, Kr. Sensburg, Ostpreussen)
Żubronajcie, gm. Krasnopol, pow. Sejny, woj. podlaskie
Żywa Woda, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Litwa

Alytus, Alytaus m. sav., Alytaus aps.
Baitai (Baičiai), Dvilų sen., Klaipėdos raj. sav., Klaipėdos aps.
Bakšiai, Šventėžio sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Delnica, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Druskininkai (lit. Druskininkai), *Druskininkų* raj. sav., Alytaus aps.
Dzūkai, Būdvečio sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Elverišké, Lazdijų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Gumbeliai (Maišymai), Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Jaskonis, Druskininkų raj. sav., Alytaus aps.
Kirsnelė, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Kvietiniai, Dauparų-Kvietinių sen., Klaipėdos raj. sav., Klaipėdos aps.
Lazdijai, Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Maišymai, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps. – por. Gumbeliai
Meškučiai, Daugų sen., Alytaus raj. sav., Alytaus aps.
Mikniškiai, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Pažarstis, Šilavotas sen., Prienų raj. sav., Kaunas aps.
Rudamina, Lazdijų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps. – pol. Urdomin

Stanaičiai, Garliavos sen., Kauno raj. sav., Kauno aps.
Strumbagalvė, Būdvečio sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Užpekliai, Kretingos sen., Kretingos raj. sav., Klaipėdos aps.
Zapsė, Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Zubriai, Kalvarijos sen., Kalvarijos sav. Mariampolės aps.

Łotwa

Lejasdopeles (Sēlpils Lejasdopeles), Sēlpils pag., Jēkabpils nov.
Vampenieši II (wyspa Dole), pag. Salaspils, nov. Salaspils

Ukraina

Komariv (Комарів), rej. kelmieniecki, obw. czerniowiecki
Ostriv (Острів), rej. białocerkiewski, obw. kijowski

Białoruś

Lida (Ліда), rej. *loco*, obw. grodzieński
Podweryszki (biał. Падварышкі), rej. Werenowski, obw. grodzieński

Rosja (w tym nieistniejące miejscowości Prus Wschodnich, obecnie na terenie obwodu królewieckiego)

Dawn. Imten, Kr. Wehlau, Ostpreussen - miejscowość nie istnieje, raj. Gwardiejsk, obw. królewiecki
Izmierskoje poselenije (Измери, tat. *Әжмәр авыл җирлеге, Äctär awıl cirlege*), raj. Spas, Tatarstan
Izerkapinis (Изеркапинис) – cmentarzysko w miejscowości Klincovka (Клинцовка), raj. Zelenogradsk, obw. królewiecki
Klincovka (Клинцовка), raj. Zelenogradsk, obw. królewiecki (dawn. Wosegau, Kr. Königsberg, Ostpreussen)
Kostroma (Кострома), raj. i obw. kostromskoi
Dawn. Medenau, Kr. Fischhausen, Ostpreussen – obecnie Logvino (Логвино), raj. Svetlogorsk, obw. królewiecki
Nowogród Wielki (Беликий Новгород), raj. i obw. nowogrodzki
Osipowa pustyn' (Осипова пустынь), raj. Aleksandrovsk, obw. włodzimierski
dawn. Schulstein, Kr. Königsberg, Ostpreussen – obecnie Volnoe (Вольное), raj. Zelenogradsk, obw. królewiecki
Wies' (Весь), raj. Suzdal, obw. włodzimierski
Wystruć – Černiahovsk (Черняховск), raj. *loco*, obw. królewiecki – (dawn. Insterburg, Kr. *loco*, Ostpreussen) – pol. Wystruć
Dawn. Zohpen, Kr. Wehlau, Ostpreussen – obecnie Suvorovo (Суворово), raj. Gwardiejsk, obw. królewiecki

Niemcy

Hedeby/Haithabu (obecnie Busdorf, dzielnica Hadeby), Kr. Schleswig-Flensburg,
Schleswig-Holstein

Szwecja

Ales Stenar (nazwa obiektu zabytkowego) – miejscowość Kåseberga, komm. Ystad, län Skåne

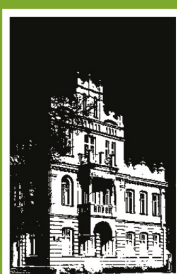
Tunezja

Kartagina (łac. Carthago), obecnie w granicach Tunis (arab. تونس), wil. Tunis
Thysdrus (obecnie Al Dżamm, arab. ج, fr. *El Jem*), wil. Al.-Mahdija

Wykaz skrótów

AL	„Archaeologia Litwana”, Vilnius.
Alt-Preußen	„Alt-Preußen. Vierteljahresschrift für Vor- und Frühgeschichte”, Königsberg.
AP	„Archeologia Polski”, Warszawa.
ATL	Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje.... metais, Vilnius.
Bałtowie i ich sąsiedzi...	A. BITNER-WRÓBLEWSKA, G. IWANOWSKA (red.), <i>Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam</i> , Seminarium Bałtyjskie II, Warszawa 2009.
Ceramika bałtyjska...	M. KARCZEWSKA, M. KARCZEWSKI (red.) <i>Ceramika bałtyjska. Tradycje i wpływy. Materiały z konferencji, Białystok 21-23 września 2005 roku</i> , Białystok 2009.
Ceramika zachodniobałtyjska I...	M. KARCZEWSKI (red.), <i>Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początków ery nowożytniej. Materiały z konferencji – Białystok, 14–16 maja 1997</i> , Białystok 1998.
Ceramika zachodniobałtyjska II	M. KARCZEWSKA, M. KARCZEWSKI (red.), <i>Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje. Materiały z Konferencji, Białystok 23-24 września 2002</i> , Białystok 2004.
Kultura bogaczewska...	A. BITNER-WRÓBLEWSKA (red.), <i>Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003</i> , Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa 2007.
Kultury archeologiczne...	K. GODŁOWSKI (red.), <i>Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Archeologiczne, Oddział w Nowej Hucie i Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 20–22 września 1972 roku w Nowej Hucie i Krakowie</i> , Zeszyty Naukowe UJ CCCCXXII, Prace Archeologiczne 22, Kraków 1976.
LA	„Lietuvos archeologija” Vilnius.
MAB	Monumenta Archaeologica Barbarica, Kraków-Warszawa.

MdspK	Materiały do syntezy pradziejów Kujaw, Poznań.
MS	Materiały Starożytne, Warszawa.
MSiW	Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, Warszawa.
Officina archaeologica optima...	W. NOWAKOWSKI, A. SZELA (red.), <i>Officina archaeologica optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin</i> , Światowit P VII, Warszawa 2001.
Prussia	„Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia”; od 1926 roku: „Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Prussia”; od 1927 roku: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatschutz”; od 1940 roku: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”, Königsberg.
RB	„Rocznik Białostocki”, Białystok.
RO	„Rocznik Olsztyński”, Olsztyn.
SAS	„Studia Archaeologica Sudauica”, Warszawa.
Sem Bałt	Seminarium Bałtyjskie, Warszawa.
Światowit B	Światowit. Supplement Series B, Warszawa.
Światowit P	Światowit. Supplement Series P: Prehistory and Middle-ages, Warszawa.
WA	„Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa.
ZOW	„Z Otchłani Wieków”, Poznań-Warszawa.
AZP	– Archeologiczne Zdjęcie Polski
BTN	– Białostockie Towarzystwo Naukowe
IAUW	– Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
KEJ	– Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska
KZA	– Konserwator Zabytków Archeologicznych
NID	– Narodowy Instytut Dziedzictwa
PSOZ	– Państwowa Służba Ochrony Zabytków
PTA	– Polskie Towarzystwo Archeologiczne
PTAiN	– Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne
WAUW	– Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
WUOZ	– Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

MUZEUM
w Suwałkach

WYDZIAŁ
ARCHEOLOGII
Uniwersytet
Warszawski

ISBN WAUW 978-83-66210-47-9
ISBN MOS 978-83-61494-35-5
ISSN 2544-9982